

DOI: 10.7596/taksad.v6i2.580

Citation: Demir, S. (2017). Türk Toplumunun Kültürel Belleği Bağlamında Orhun Abideleri’ni Yeniden Düşünmek: Taşın Bedeni ve Belleği. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(2), 422-440. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i2.580

Türk Toplumunun Kültürel Belleği Bağlamında Orhun Abideleri’ni Yeniden Düşünmek: Taşın Bedeni ve Belleği

Reconsideration of Orhon Inscriptions in the context of Cultural Memory of Turkish Society: The Body and Memory of Stone

Sertaç Timur Demir¹

Abstract

This paper aims to deal with the Orhon Inscriptions among the concepts and debates on cultural memory for the purpose of ‘remembering’, ‘adaptation’, ‘updating’ and ‘refunctionalising’ through the television documentary “Time Traveller: Following the Steps of the Turks”. What do the inscriptions tell us about today? What does deducing, analysing and developing a methodology for this provide to the national heritage under the titles of past, identity, belonging and memory? In this article, accordingly, cultural memory questions and suggestions are offered through the Orhon Inscriptions. Documents and documentaries, without doubt, are instruments of interpreting the past and projecting the future. This research is conceptual as well as methodological. In this respect, a minimal “cultural memory glossary” is fictionalised and thus a sort of conceptual ground is generated.

Keywords: Orhon inscriptions, Memory, Cultural memory, Cultural heritage, Documentary.

Öz

Bu çalışma, “Zaman Yolcusu Türklerin İzinde” televizyon belgeselinden hareketle kültürel bellek kavram ve tartışmaları arasında Orhun Abideleri’ni ‘hatırlama’, ‘uyarlama’, ‘güncelleme’ ve ‘kullanılır kılma’ amacıyla ele almayı hedeflemektedir. Bu abideler bugüne dair ne söylemektedir? Bunu çıkarımlamaya çalışmak, analiz etmek ve daha önemlisi bunun için bir metodoloji geliştirmek mazi, kimlik, aidiyet ve bellek gibi kültürel çalışmaların en önemli başlıkları adına millet mirasına ne sağlar? Bu makale, Orhun Abideleri üzerinden kültürel bellek önermeleri ve önerileri sunmaktadır. Belgeler ve belgeseller, hiç şüphesiz, geçmiş i yorumlamanın ve geleceği öngörmenin en kritik enstrümanlarından biridir. Bu arayış içeriksel olduğu kadar metodolojiktir de. Bu eksen de makalede, minimal bir “kültürel bellek terimler dizini” kurgulanmaya çalışılmış ve böylece benzer çalışmalar için bir tür kavramsal zemin oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orhun Âbideleri, Mekân, Bellek, Kültürel bellek, Kültürel miras, Belgesel.

¹ Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Turkey. E mail: stdemir@gumushane.edu.tr

1. GİRİŞ

Ahmet Yeşiltepe tarafından hazırlanıp 2013 yılında NTV’de yayınlanan *Zaman Yolculuğu Türklerin İzinde* adlı belgesel türü gezi programı, Türk kültürel kimliğin kodlarına odaklanmaktadır. Oldukça geniş ve siyasal açıdan riskli bir bölgeye odaklanan bu uzun soluklu televizyon programında Türklerin köklü gelenekleri ve töreleri görsel düzen içinde izleyiciyle buluşmaktadır. Bir zaman ve mekan tüneline geçen bu izleyiciler esasen kendi hafızalarını harekete geçiren, çoğunu unuttukları bir tarihi atmosferle karşı karşıya gelmektedir. Bu belgesel makalenin temel çıkış noktasını oluşturmakta ve çalışmaya dahil olan kavramsal çerçeveyi ifade etmektedir. Bu açıdan unutma ve hatırlama araştırmanın en can alıcı yönüdür.

Unutma, hatırlamanın olmadığı anlarda gerçekleşir. Başka bir deyişle, geçmiş zaman ya hatırlanır ve hatırlanan şey yerinden oynatılır ya da unutma edimi sürdürülür ve derinleştirilir. Hatırlanan mazi, böylece dünü değil; şimdiyi ifade eder. Eski olan, hatırlama yoluyla kendisini ve hatırlayıcıyı yeniler. Kültürel bellek kavramıyla anılan Jan Assmann 20. yüzyılın sonlarında hatırlama politikalarının popüler oluşunu üç olguyla açıklar: “birincisi, yeni elektronik medya ile hafıza dışı kaydın (dolayısıyla da yapay belleğin) mümkün olduğu bir çağın içindeyiz; böyle bir gelişim, matbaanın ve ondan önce yazının keşfine eş değerde bir kültürel devrim anlamına geliyor. İkincisi, birinci gelişime bağlı olarak, bugünün kültürünü geçmişin *ardıl kültürü* olarak kavrayan, yani *devrini tamamlamış bir şey* olarak tanımlayıp geçmiş kültürü bir hatırlama ve geçmişi anlama çabasını konu eden bir tutum yaygınlaşıyor. Üçüncü ve en önemli etken olarak, yazılı insanlık tarihinin kaydettiği en ağır felaketlerin ve insanlık suçlarının görgü tanıklığını yapmış bir kuşağın artık yaşama veda ediyor”².

Sosyal yapı ve günün koşulları, hatırlama eyleminden ve hatırlanan şeyin kendisinden daha önemlidir. Çünkü mazi, zaman içinde, yaşandığı gibi değil; hatırlandığı gibi gerçekleşir ve söylemleşir. Unutma, varlığını hatırlamayla tanımlar. Zira “anımsanacak bir şey olmadığına göre; unutacak bir şey de yoktur”³. Kültürel bellek, bireyi yaşadığı somut zaman ve mekan diliminden koparmamakta, çağdaş kültürün an’ı yaşamaya yönelik iletisine karşı savunmasızlıktan kurtarmaya ve güncele dair farkındalık sağlamaktadır. “Geçmiş dönem bilinmeden, kişiler karşı karşıya oturtulup konuşturularak sorunların kavranabileceği”⁴ yanılıgına binaen bellek, bireye geçmişin birinci elden kaynaklarını okuma olanağı tanımaktadır.

² Jan Assmann, *Kültürel Bellek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 16-17.

³ Andreas Huyssen, *Alacakaranlık Anıları*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 21.

⁴ Kurtuluş Kayalı, *Türk Kültür Dünyasından Portreler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 158.

Kültürel bellek, öncelikle akademik yöntem olarak, söyleme dönüşmeyi bekleyen geçmişten bir iz'i zorunlu kılar. Dahası, 'kültürel bellek' bu izin etrafını kazarak kendini açığa çıkarır. Bu sebeple, temsiller, mekanlar, vesikalar, eserler, gelenekler, hikayeler ve hatta efsaneler, 'kültürel bellek'in çıkış noktasını oluşturur. Orta Asya, hem kültürel hem de coğrafi uzam olarak, kültürel bellek politikalarını harekete geçirebilecek sayısız iz, işaret ve ipucuyla yüklüdür. Daha açık bir ifadeyle, söz konusu uzamın kendisi bir 'bellek mekanı'dır. Kültürel bellek kazıları için yazı en önemli yardımcı parametrelerden biridir. Türk medeniyetinin yazıya dair ilk esaslı deneyimi olarak Orhun Abideleri: "Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin... İlk Türk tarihi... Taşlar üzerine yazılmış tarih... Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması... Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası... Türk askeri dehasının, askerlik sanatının esasları... Türk feragat ve faziletinin büyük örneği... Türk içtimaî hayatının ulvî tablosu... Türk edebiyatının ilk şaheseri... Hükümdarâne eda ve ihtişamlı hitap tarzı... Yalın ve keskin üslubun şaşırtıcı numunesi... Bir kavmi bir millet yapabilecek eser... Asırlar içinden milli istikameti aydınlatan ışıktır"⁵. İçeriğindeki yol göstericiliğinin yanı sıra dil ve üslup olarak da Orhun Abideleri, hem kelime tercihleri hem de cümle yapılarındaki uyum göz önüne alındığında yazıldığı çağ itibarıyla Türk dilinin nasıl bir yüceliğe sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.⁶

Ne var ki, Orhun Abideleri, hala tam manasıyla işlenmiş, çözümlenmiş ve ders çıkarılmış bir araştırma sahası değildir. Bu sebeple, bu çalışmada, Orhun Abideleri'ni olduğu yerden kaldırıp, bugünün modern dünyasının sorun ve kavramları üzerinden tartışmaya açmak hedeflenmektedir. Orhun abidelerini analiz etmeye başlamadan önce, yapılması gereken en önemli şey, kültürel bellek meselesi etrafında bir kavram haritası kurmaktır. Zira, kültürel bellek aracılığıyla entelektüel kazı çalışmaları, ancak belirli bir terminoloji etrafında yürütülebilir. Bu sebeple, her şeyden önce, kapsamlı bir kültürel bellek sözlüğüne gereksinim vardır. Bu çerçevede, bu çalışmaya, gerek gelecek akademik çalışmalar ve gerekse daha geniş ölçekli bir kültürel bellek sözlüğü hazırlanmasına aracı olur düşüncesiyle Orhun abideleri bağlamında okunabilecek küçük çaplı sözlük hazırlamayı gerekli gördüm. Sosyal bilimlerde araştırma yönteminin ve kavramların sonucu belirleyen paradigmlar olduğu için, terminoloji üzerine daha fazla çalışmak gerekmektedir.

⁵ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003.

⁶ Nihad Sâmî Banarlı, *Edebiyat Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyatı: İstanbul, 2007. s. 49.

2. KÜLTÜREL BELLEK TERİMLER DİZİNİ

2.1. Bellek Mekanları: Kùltürler, anılarını ya da inançlarını mekanlaştıran organizmalardır. Bellek mekanları, kùltürün okunduğı kitap hüviyetindedir ve hatırlama kùltürü de yoğun bir şekilde bu mekanlara sinmiş deneyimlerden beslenmektedir.

2.2. Demokratik Hatırlama Politikası: Toplum içindeki grup ve gruplar içindeki bireylerin, *hatırlama eyleminde* fikir, karar ve uygulamada somut iştiraklarını öngören bir yöntemdir.

2.3. Efsane: Kùltürel bellek içerisinde bu kavram, hatırlanmayı kolaylaştıracak ve nesilden nesile aktarılabilecek bilginin –gerçeğe dayansın dayanmasın ilgi çekici ve bellekte yer edici bir biçimde söylenmesidir.

2.4. Geçmiş Duygusu: Kavram, geçmişin bilgilerine ulaşmayı motive eden itkinin, geçmişe saygı, geçmiş i taklit ya da geçmiş i reddetme gibi entelektüel faaliyetler olmaksızın ortaya çıkamayacağını ifade etmektedir.

2.5. Geçmişin İşlenmesi: Geçmişin işlenmesi, geçmiş olay veya olguların üzerindeki bilinmezlik tozunun üflenmesi ve bulanıklığın giderilmesidir. Nitekim geçmişte kalmış iletinin kodlarının tespit edilmesi ile bilginin bugüne dair kullanım yolları açılmış olmaktadır. Geçmişte kalmış, hatırlanılmamış, pratikleştirilmemiş, törenselleştirilmemiş, kayıt edilmemiş deneyim ve birikimlerin hatırlanan günden çok uzak olması, geçmişin işlenmesine engel değildir. Geçmişin işlenmesine engel olan temel unsur: Geçmişte kalan bu kodları okuyabilecek ve yorumlayabilecek yeterlilikten yoksun olmaktır.

2.6. Geçmişle Hesaplaşma: Özellikle Nazizm süreci yalnızca Almanya'nın değil; tüm Avrupa'nın geçmişini değerlendirmesine zemin hazırlayan metodolojilerin ortaya konmasına neden olmuştur. Bir anlamda bir proje olan geçmişle hesaplaşma (Vergangenheitsbewaeltigung), olumlu değerlerden çok çözüm bekleyen ve bugüne dek güncelliğini koruyan olumsuz eylemlerin tanımlanmasını, kabullenilmesini ve bundan sonrası için tutum değişikliğinde bulunulması kapsamaktadır. Nitekim bu kavramın bir anlamı da *geçmiş i halletmedir*.

2.7. Bellek Boşluğu: Hafıza boşluğu, hatırlanmaması gereken olay ya da olguların kaybolması için zaman unsurundan ibaret bir boşluktur.

2.8. Bellek Yitimi: Bugünü düne bağlayan her türlü maddi manevi kùltür köprüsünün yıkılmasıdır. Başka bir deyişle *dünsüzlük* durumudur. Kimliği oluşturan geçmiş değerlerin yok olmasıdır.

2.9. Belleğin Avrupalılaşması: Avrupalı olmayan toplumlar için türetilen bu kavram, idealize edilen yaşam tarzının Avrupalı yaşam tarzı olduğu önkabulüne dayanarak, hatırlanacak bilgi ve bu bilgiye ulaştıran yöntemlerden Avrupalı olanların tercih edilmesini ifade etmektedir.

2.10. Hatırlama Çatışmaları: Hatırlamanın kendisi çoğu zaman yüzleşmeyi gerektiren bir çatışmayı işaret etmektedir. Bu kavram, hatırlanan meselenin hatırlama neticesinde karşıt taraflar meydana getirmesi ve bu tarafların birbiriyle çatışmasını ifade etmektedir.

2.11. Hatırlama Figürleri: Soyut bir düşünceyi somutlaştıran hatırlatıcı bir şeydir. Başka bir deyişle, bilginin bellekte yer etmesi için, onun bir şekilde yaşanmış olması gerekir. Kişi, olay veya mekan içerisinde yaşanmış olan / var olan bu figürler, hatırlama figürleridir.

2.12. Hatırlama Hukuku: Kavram, geçmişle hesaplaşma ya da geçmişi yüceltme adına yapılan hatırlamanın resmileşmesini ve formal bir biçimde yürütülmesini ifade etmektedir. Özellikle yakın geçmişte yaşanmış olan hukuk dışılıklara karşılık, hukukun kendini temize çekmesi ve kendine yanıt vermesidir. Bu süreç, neyin hatırlanacağından çok; hatırlanması gereken meselenin nasıl hatırlanacağı, nasıl hükme bağlanacağını, bu hükmün ne gibi yaptırımlar içereceği ve bu yaptırımların nasıl uygulanacağıyla ilgilenmektedir.

2.13. Bellek Patlaması: 20. yüzyıldaki yüz kızartıcı suçların kayıt altına alınmış olması ve bu olayları yaşayan canlı tanıkların yavaş yavaş hayata veda etmeleri, dünle hesaplaşmaya dair bir istek ve gereklilik ortaya koymuştur. Bu istek, politik ve akademik çabalarla, düzenli ve arzulu *hatırlama etkinliklerini* üretmiştir.

2.14. Hatırlama Yasağı: Kavram, hatırlanılması istenmeyen kültürel öğelerin topluma ulaşmasını engelleyen yasal düzenlemelerin yönetimce kabul görmesini ifade etmektedir.

2.15. Hatırlamanın Çerçeve Analizi: Kavram bireysel belleğin, bireysel psikolojiden çok; kolektif belleğe biçimlendiğini ve çalıştığını ifade etmektedir. Nitekim birey olarak neyin nasıl hatırlanacağı, o bireyin içinde bulunduğu kültürel topluluğun kimliğiyle paralellik göstermektedir.

2.16. Hatırlamanın İmhası: Hatırlama imhası, yalnızca hatırlanılmasından çekinilen tarihsel ve mekansal koşulların yok edilmesini değil; ayrıca olaylara tanıklık etmiş kişilerin ve bu kişilerin anılarını bilen yakınlarının da imhasını ifade etmektedir. Toplama kampları, bu imhanın somut bir düzlemde gözlenebildiği benzersiz mekanlardır.

2.17. Hatırlamanın Uyanması: Hatırlamanın uyanması, hatırlamaya engel olan özellikle siyasi iradenin değişmesiyle gerçekleşmektedir. Nazizm sonrası Almanya buna yerinde bir örnektir.

2.18 Hatırlamayı Hatırlama: Bazı şeylerin unutulduğunun farkına varılması anı veya sürecidir.

2.19. İletişimsel Bellek: İletişimsel bellek kültürel bellek süreçleri içerisinde, bugün, en önemli hatırlama/hatırlatma biçimlerinden biridir. Çünkü hatırlatılmak istenen iletinin, doğrudan bu iletiyi yaşayan kişi(ler) tarafından birinci ağızdan aktarılmasıdır. Bundan dolayıdır ki, iletişimsel bellek yakın geçmişi içerir. Özellikle 20. yüzyılda kayıt edici ve küresel ölçekli paylaşım açıcı teknolojilerin (başta sinema, fotoğraf ve televizyon) keşfi ile bilginin kalıcılığı ve gündemde kalması, istenildiği durumlarda geri-çağırılması mümkün olabilmektedir.

2.20. Kanonlaştırma: Daha çok geleneğin iletiminde yazıdan daha çok etkin olan kanonlaştırma, bilginin kutsallaştırılarak dondurulmasını ve böylece değişimin aşındırıcı etkisinden kurtulmasını tanımlamaktadır.

2.21. Kaydedici Bellek ve İşlevsel Bellek: Kaydedici hafıza, bir diğer adıyla pasif hafıza, hatırlanan şeyin bugünden kullanılış imkan ve ihtimallerini dikkate almaksızın bir araya getirir ve muhafaza eder. Burada hatırlama eylemi, hatırlama sebebinden bağımsız olarak gerçekleşmektedir. İşlevsel hafıza ise, toplumun bugüne dair fikir ve söylem geliştirmek amacıyla geçmişten gelen bilginin içinden belirli bir parçasının seçilmesini ifade etmektedir. Diğer bir ismi de, *aktif hafıza* olan bu kavram, hatırlama ediminde neden-sonuç ilişkisi hesaplanarak belirlendiği için ‘aktif’ ismiyle anılmaktadır diyebiliriz.

2.22. Kolektif Travma: Travmaya sebep olan unsur, bazen tek tek kişiler üzerinde değil; bir bütün olarak topluluk üzerinde kendini gösterebilmektedir. Kolektif travma da unutkanlığın kolektifleşmesi ve hatırlamamanın normalmiş gibi algılanmasıdır.

2.23. Kültürel Miras: Kültürel miras, kültür öğelerinin tarih boyutu içerisinde çeşitli değişimlere uğrayarak belirli kodlarla günümüze ulaşmasıdır. Günümüze ulaşan bu bilginin miras niteliği taşıması ve süreklilik içerisinde geleceğe iletilmesi için öncelikle kabul görmesi ve pratik hayatta kullanılabilirliğinin olması gerekmektedir.

2.24. Kültürel Temsil: Kültürel süreçleri oluşturan her türlü ilişki, rol, ürün, olay, kişi, sanatsal ve entelektüel uzam, iletişim biçimi sadece kendi içinde değil; daha çok kültür arka fonunda önemli bilgiler içerirler. Bu öğelerin hiçbirisi rastlantısal ve kendi içinde bağımsız bir örüntüye sahip değildir. Aksine, karşılıklı ilişkiler bütünü bu parçaların toplamından farklıdır ve her bir parça içerisinde fenomenleştirdiği binlerce olayı temsil eder. Orhun abideleri bu noktada, Orta Asya Türk Tarihinin tüm özelliklerini içeren bir hücre gibi, o tarihin tüm devinimlerini temsil niteliğindedir.

2.25. Kültürel Travma: Travma aniden gerçekleşen ve köklü izler bırakan bir durumdur. Kùltürler için de bu şekilde aniden –ya da çok kısa süre içerisinde, çok derin istek-dışı değişimler yaşanabilmektedir. Geçmişle bugün arasındaki köprülerin yıkılmasıyla gerçekleşen kültürel travmada, milletler geçmiş değerlerini unutmanın ötesinde yadsıma yoluna da gidebilmektedirler.

2.26. Kültür Soyağacı: Kültür soyağacı, kùltürlerin geldikleri yerleri ve geçtikleri aşamaları, yaşadıkları değişimleri, kimlerden ne düzeyde etkilendiklerini ve çevrelerini ne şekilde etkilediklerini resmetmektedir.

2.27. Kültürel Bilinçlilik: Tarih içinde geleceğe aktarılan maddi manevi kùltür değerlerinin, bu değerleri okuyacak ve işlevselleştirecek bireyler tarafından algılanması ve anlaşılması edimidir.

2.28. Kültürel Fenomen: Kültürel fenomen, bir bütün olarak kültürel değerlerin bir görüngüde somutlaşmasıdır. Nitekim kültürel fenomen, söz konusu kùltürün hemen her türlü özelliğini kendi bünyesinde taşır. Örneğin, Orhun Abideleri kültürel fenomendir ve bunlar kültürel mirasın daha sonraki kuşaklara aktarılmasında üretici, koruyucu, taşıyıcı ve tevdi edici özelliğe sahiptir.

2.29. Kültürel Vatandaşlık: Kültürü oluşturan değerler bütünüünün belirli bir topluluk tarafından gerek teorik ve gerekse pratik biçimde ortak paylaşımıdır. Benzerlik ve ortaklıkların kùltür birliğine dayandığı, birleştirici unsurun kùltür birliği olduğu vatandaşlık biçimidir. Kavram, ayrıca, siyasi ve coğrafi sınırları, uzaklıkları ve zamansal kopuklukları aşan; dil, din, ırk ve inanç gibi yaşamsal değişkenlerin ortaklığına işaret etmektedir.

2.30. Maddi ve Manevi Kültür: Maddi kùltür, insan eliyle üretilen ve fiziksel çevremizde var olan ürünlerdir: okullar, ibadethaneler, saraylar, kaleler, teknolojik ürünler... Manevi kùltür ise daha çok sosyal yaşamımız biçimlendiren inançlar sistemi, değer yargıları, idealler, örfler ve gelenekleri ihtiva etmektedir.

2.31. Nesneler Belleği: İnsanlık, tarihin her safhasında, ilk günden bugüne dek, yaşamını kolaylaştıran, kendisini ifade eden, eğlenceye dönük çeşitli eşyalar kullanmıştır ve yine bu eşyalar ile kuşatılmıştır. Bu eşyalar, ne kadar zaman geçerse geçsin, var oldukları sürece kişiye anılarını, uzak yakın geçmişini hatırlatmaktadır. Bu eşyalar aracılığıyla çalışan belleğe nesneler belleği denir.

2.32. Negatif Bellek: Buradaki negatiflik, hafızanın negatifliğini değil; hatırlanması gereken meselenin negatifliğini belirtmektedir. Geçmişle yüzleşme ve hesaplaşma kavramlarını içerek hatırlama davranışı, geçmişin yalnızca olumlu ve faydacı iletilerini değil; olumsuz, unutulması istenen ve dehşetli olaylarını da hatırlamayı gerektirebilir.

2.33. Nimetik Bellek: Belleğin, davranış yoluyla ilerleyen bilgisini temel almaktadır. Yemek kültürü, dans kültürü, bireylerarası iletişim kültürü ve özel günlerdeki ritüeller gibi aksiyona dayanan ve tekrarlanan davranışlar, belleği işlevselleştiren unsurlardan biridir. Nimetik bellek, bu davranışları okuyan ve yorumlayan bellektir.

2.34. Resmi Bellek: Resmi bellek, ritüellerin doğru bir biçimde ve sürekliliğini sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmaya muktedir, ileti içerisinden seçme hakkına sahip, unutturma ve hatırlama edimlerinin başat yaptırıcısı konusumunda olan ve birinci ek kaynakların yönetimini elinde bulunduran yapının belleğidir.

2.35. Sıcak ve Soğuk Bellek: Bu kavramlar, hatırlanılacak olay ya da olgunun zamansal uzaklığını ifade etmektedir. Zamansal uzaklıkla beraber, unutulma derecesini de temsil eder. Soğuk bellek, araya zaman faktörünün girdiği, zamanla bilginin aşındığı, hatırlanmaya hatırlanmaya, kullanılmaya kullanılmaya çürümeye bırakıldığı bilginin anımsanmasını ifade etmektedir. Soğuk belleğin ısınması, güncel olanın gittiği yönle ilişkilidir, bundan ötürü kendiliğinden –tesadüfi bir hareketle değil, bir gereksinim yoluyla çağrılarak sıcak belleğe dönüşür. Sıcak bellekse, hatırlama davranışı harekete geçiren meselelerin kısa bir süre önce gerçekleşmiş olmasıyla işlevsellik kazanır.

2.36. Bastırma Politikası: Bastırma politikası geçmişin işlenmesini sağlayacak, kodların okunmasını mümkün kılacak birikimin üretilip söylemleştirmemesini; söylemleştirdiğinde de hesaplaşılmasını öngören bir politikadır. Diğer bir ifadeyle, geçmişle hesaplaşmayla hesaplaşmadır.

2.37. Sosyal Çerçeve: Belleği biyolojik ya da nörolojik etmenlerle değil; sosyal koşullarla tanımlayan bir çerçevedir. Bu teze göre bellek tamamen sosyalizasyon sürecinde üretilir, korunur ve taşınır, öyle ki mutlak bir yalnızlık yaşayan birinin belleği de olmaz.

2.38. Ritüel: Sembolik anlamlar taşıyan kültürel alışkanlıkların belirli periyotlarda ve sürekli yaşatılmasıdır. Ritüeller, bilginin bellekte yer etmesi için gerekli olan iletileri tarihsel süreç içerisinde çok büyük değişimlere uğramadan bugüne taşınır. Zaman içinde doğallaşmışlardır ve bu doğallık, hatırlama eyleminin daha sağlıklı yapılmasını mümkün kılmaktadır. Ritüellerde görüntü, bu görüntülerde ise kültürden örüntüler bulunmaktadır. Ritüeller, toplumun değer yargılarından zevklerine, ilişki biçimlerinden fiziksel görünümlerine dek geniş bir yelpazede bilgi verir.

2.39. Simge: Simgeler kültür parçacıklarıdır. Kültür, bu parçaların oluşturduğu ve bir bütün olduğu başkalaşan bir oluşumdur. Nitekim kültürü, kelimelerle hazırlanan metinlerden çok gelenekler, giysiler, yeme içme, danslar ve anıtlar gibi simgeler oluşturmaktadır. Başka bir deyişle simge, üzerinde kültürün okunabildiği göstergelerdir.

2.40. Tekrar: Tekrar, kültürel değerlerin pekiştirici ve ritüellerin zaman boyutunda yok olmasını önleyici bir yöntemdir. Türküler, hikayeler, danslar ve atasözleri tekrar edilerek kendi varlığını korurlar.

3. ORHUN ABİDELERİ

Orhun Abideleri, Türk kültür hayatının ilk yazılı eseridir. Bu yönüyle belleğin ilk somut malzemelerinden olan Orhun abideleri, kendisinden sonraki birçok unsura da yol gösterecek tarihsel ve sosyolojik bilgiler içermektedir. Bu abidelerde ayrıca milli kültürde yaşanabilecek en küçük bir zayıflamanın Türk milletinin birlik halinde yaşamasına engel olacağından; bu nedenle bilgiyle hareket etmenin şart olduğundan; bütünlüğü sağlayan devlet idaresinde ilkeli durmanın gerekliliğinden ve sanat kadar ticaretin de mühim olduğundan bahsedilmektedir.⁷ Türk kültürel kimliği, kültürün muhafaza edilmesi ile birikimli bir ilerleme çizgisi izlemektedir. Bundan dolayı “milli kültürün, halkın yaratması, değerler sistemi, dünya görüşü ve hayat tarzının bir ürünü olduğu göz önüne alındığı takdirde, millet olma sürecini oluşturan imkanlar da kolaylaşmaktadır. Zira, Türk tarihinin gelişim çizgisi incelendiğinde Türkler’in farklı medeniyet ve kültür çevrelerinde yaşamaları üst tabakada önemli farklılaşmalar meydana getirmiş olmasına rağmen, halk gelenekli kimliğini, inanç ve değerler sistemini muhafaza etmeyi başaramışlardır”⁸.

Bu şekil bir millet bilincinin yerleşmesinde, bu abideden beliren kültürel kodların varlığı etkili olmuştur. Metinlerdeki yakınlık ve bugüne dair söylemler, geçmiş duygusunu harekete geçirmekte ve belleğe heyecan kazandırmaktadır. Abidelerde belirtilen gelenekler, gerek devlet ve gerekse sosyal gelenekler açısından bugün ile dün arasında *özdeşim* kurduurmaktadır. Ayrıca abideler, hafızanın Avrupalılaştığı bir çağda Türk milletine Orta Asya hakkında bir bilinç ve farkındalık kazandırmaktadır. Nitekim Türk kültür üretisi olan bu abideler, yine ve en çok Türk kültürel kimliğinin tanımlanması için işlevsel olmak durumundadır. Örneğin; bu abidelerde Türk kültürel özelliği olarak kolektif yaşamın önemi ve gerekliliği sürekli olarak vurgulanmaktadır.

Orhun abidelerinin 19. yüzyılın sonlarında bulunması ve dolayısıyla bu konuda derin yorumlamalara henüz gidilememesi sebebiyle bu abideler üzerinden Türk milletinde hafıza patlamasının ve hafıza uyanışının yaşanması mümkündür. Böylesi bir uyanış, kökleri binlerce yıl öncesine dayanan bir kültür soyacağının çıkarılmasını sağlayabilecektir. Orhun abideleri, II. Göktürk Devleti’nin meşhur hükümdarı Bilge Kağan devrinden kalmış abidelerdir. Bu devlet, Bumin Kağan’ın 552 tarihinde Avarları yenmesiyle tarih sahnesine çıkmıştır. Doğu ve

⁷ İbrahim Sarı, *Peygamberin İzindeki Millet Türkler*, Net Medya, İstanbul, 2016, s. 442.

⁸ Orhan Türkdoğan, *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2004, s. 45.

Batı şeklinde ikiye ayrılarak yönetilen devletin merkezi Doğu tarafıdır. Batı bölümünde ise 576 yılında dek Bumin Kağan'ın kardeşi İstemi Kağan bulunmaktaydı. Bumin Kağan'ın üç oğlundan ortanca olanı –Mukan Kağan, imparatorluğun sınırlarını en çok genişleten kağan olmuştur –ki bu sınırlar Mançurya'dan İran'a kadar uzanmaktaydı.

745 tarihinde Uygurlar tarafından yıkılan Göktürk Devletinin her meselesi, evrensel söylem ve tavsiyeler halinde, tarihsel atıflarıyla birlikte Orhun Abidelerinde yer almaktadır. Geçmiş tecrübelerden yola çıkarak geleceğe yön verme potansiyeline sahip “Orhun abidelerine Orhun kitabeleri de denir. Şüphesiz bunlar kitabedir. Fakat hem maddi bakımdan hem de manevi bakımdan bu kitabeler söz götürmez birer abidedirler. Muhtevaları gibi heybetli yapıları da abide hüviyetindedir. Onun için bunları ifade eden en iyi isim Orhun abideleri tabiridir”⁹. Kültigin, Bilge Kağan ve Bilge Tonyukuk yazıtlarından oluşan bu abideler, bugün, Moğolistan'ın kuzeyinde ve Baykal Gölü'nün güneyindeki Orhun Irmağı vadisinde bulunmaktadır. Kültigin ve Bilge Kağan yazıtları, Koçho Saydam gölü yakınlarındayken; Tonyukuk yazıtı ise diğer iki yazıttan yaklaşık üç yüz altmış km uzakta Bayn Tsokto bölgesinde bulunmaktadır. Ayrıca sayısız heykel, balbal, su kanalları, harabeler ve yollar bulunmaktadır. Abideleri 1889 tarihinde Rus tarihçi Yardintsev bulmuştur. Yine Rusların bu abideleri okuma çabaları sonuç vermemiştir. Abidelerin bulunuşundan dört yıl sonra (1893 tarihinde) Danimarkalı bilim adamı Vilhelm Thomsen 38 harfli, sağdan sola ve yukarıdan aşağıya yazılan bu alfabeyi çözerek, abidelere açıklık getirmiştir.

3.1. Kültigin Yazıtı: 732 yılında, Bilge Kağan'ın ağzından yazılmıştır, başka bir deyişle abidenin müellifi Bilge Kağan'dır. Yüksekliği 3.75 metre olan abide, kaplumbağa şeklindeki oyuk bir kaide taşına oturtulmuştur. Rus araştırmacılar ilk bulduklarında, bu heybetli taş devrik bulunmaktaydı. Bu sebeple metnin tamamının okunmasını güçleştirecek oranda tahribat bulunmaktadır. Doğu Batı genişliği aşağıda 132, yukarıda 122 santimetre olan Kültigin abidesi taşı dört cepheli ve aşağıdan yukarıya daralır niteliktedir. Güney kuzey cepheleri aşağıda 46, yukarıda 44 santimetredir. Doğu yüzünde dağ keçisi sembolü, doğuya ve batıya bakan tepelik bölümünde ise kurttan süt içen çocuk figürü bulunmaktadır. Cetvelle çizilmiş gibi tertipte yazılmış olan bu abidede özellikleri Türk – Çin ilişkileri ve Kültigin'e dair bilgiler ve methiyeler yer almaktadır.

3.2. Bilge Kağan Yazıtı: Bilge Kağan'ın ölümünden bir yıl sonra (735 yılında), oğlu tarafından dikilen bu abide, Bilge Kağan konuşuyor gibi kurgulanmıştır. Kültigin Abidesi'nin yaklaşık bir kilometre uzağında bulunan Bilge Kağan abidesi, biçimsel özellikleri açısından da Kültigin abidesiyle neredeyse aynıdır. Batı yakasına yazılmış olan Çince metin büyük oranda silinmiştir. Bu abidedeki tahribat daha fazladır, zira bu heybetli taş devrilmekle

⁹ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 6.

kalmamış, ayrıca parçalanmıştır. Konu olarak, devletin nasıl büyüdüğünü ve Kültigin'in ölümünden sonra nelerin neden ve nasıl değiştiği anlatılmaktadır.

3.3. Tonyukuk Yazıtı: 716 yılında Vezir Tonyukuk tarafından dikilmiştir. Bu abide, diğer iki abideden uzakta (doğusunda), iki taş halinde bulunmaktadır. Bu iki taşın küçük olanı daha özensiz yazılmış ve çok tahrip olmuştur. Konu olarak abidede, Göktürklerin Çinlilerden kurtuluş süreci ve bu süreçte Tonyukuk'un yaklaşımlarını işlenmektedir.

4. ORHUN ABİDELERİ'NİN BUGÜNE İZDÜŞÜMÜ

*“Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş”*¹⁰

Orhun Abideleri'nden (Kuzey Cephesi)

Kültürlerin ilerde ulaşmak istediği noktalar, geçmişte ulaşabildikleri maddi manevi kültüre koşuttur. Yükselmiş, uzun yıllar belirli coğrafyalarda egemenlik kurmuş ve sonra tarihin doğası gereği çökmüş tüm medeniyetler, yıkılışları bile arkalarında belirgin ya da silik izler bırakırlar. Bunu kimi zaman üstün stratejiler, kimi zamansa yaptıkları hataları ifade ederek belgeleştirirler. Orhun abideleri, Türk milletinin başarı ve hatalar silsilesinin belki de ilk basamağını oluşturmaktadır. Bu sebeple tecrübe ettiği şeyin tercümesi oldukça değerli olmalıdır.

*“Her ne sözüüm varsa ebedi taşa vurdum”*¹¹

(Kültigin Abidesi Güney Yüzü)

Bir iletişim ve bellek aracı olarak taş, zamanın aşındırmalarına karşı dirençlidir ve üzerinde ekleme / çıkarma yapmak da olanaksızdır. Türk toplumunun taş'a yazılan kültürel kimliğinin bu hatırlatıcı unsuru, böylece tarihteki içsel ya da dışsal manipülasyonlardan büyük oranda korunabilmiştir. Hatırlatıcı unsurdur, çünkü bu abidelerde, özellikle Türk milletinin toplumsal genine olduğu kadar, deneyim ve birikimlerine de yer verilmektedir:

*“Ona bakarak bilin”*¹²

(Kültigin Abidesi Güney Yüzü)

Bilmek, sebepleri bilmektir. Olayları neden-sonuç ilişkileri içindeki yeriyle değerlendirmek, malumatı bilgiye; bilgiyi de hikmete dönüştürmektedir. Tarihsel olayları ya da ritüeller, kendilerini etkileyen unsurlardan bağımsız olarak ele alındığında, toplumlar için dönüştürücü olmaya yetmemektedir. Sebebin de sebebine inmek, onun da sebebine inmek,

¹⁰ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 21.

¹¹ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

¹² Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

belleğin bugün ile dün arasında bir korelasyon kurulabilmesi adına gereklidir. Orhun abidelerindeki anlatım da, olayları sebep ve sonuçları içerisinde ele almaktadır.

Bellek mekanları, hatırlanacak bilgi ile hatırlatıcı unsurlar arasındaki ilişkinin, bir bütünleşmenin sonucudur. Örneğin Orhun abidelerini, bu abidelerin bulunduğu coğrafi konumdan ayrı değerlendirmek, eksik bir hatırlamaya sebebiyet verecektir. Abidenin dikildiği coğrafya, bu mirası görünür ve okunur kılacak unsurları hazırlamaya yöneliktir. Nitekim bu abideyi yazdıranlar, abideyi okutmak ve bu yolla *gelecekteki belleğe* rehberlik etmek istemektedir.

Orhun abideleri, Kavimler Göçü gibi insanlık tarihi için çok önemli olan ve küresel birçok değişimin başladığı bir noktada, Orta Asya’da bulunmaktadır. Bu abideler, bilginin kolayca ulaşılabilir olduğu bir yere dikilmiştir. Üstelik, bunu tesadüfi olarak değil; kasıtlı, planlı, geleceği öngören bir yaklaşımla:

“Öyle erişilir yerde ebedi taş yontturdum”¹³

(Kültigin Abidesi Güney Yüzü)

Toplumların yaşadıkları coğrafyalar ve bu coğrafi konuma bağlı olan yeryüzü şekilleri, iklim, denize mesafe, geçim kaynakları, ticari ilişkileri ve komşu oldukları ülkeler gibi sayısız unsur, bir milletin kültürel belleğini ve toplumsal genini derinden etkiler. Bu bağın kopmaması için söz konusu abideler Türklere Ötüken’den ayrılmamalarını öğütler:

Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur”¹⁴

(Kültigin Abidesi Güney Yüzü)

Abidelerdeki bu tavsiye nitelikli yönlendirme, Çin’in varlığıyla yakından ilgilidir. Zira çok büyük bir nüfusa sahip Çin, birçok özelliğiyle uyarı konusudur.

“Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştıırıp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş... tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti öleceksin!”¹⁵

(Kültigin Abidesi Güney Yüzü)

En uygun yönetim anlayışının merkezi ve yerleşik yönetim olduğunu salık veren abidelerde idare için durmak, büyümek içinse hareket teşvik edilmektedir. Kültigin döneminde bu hareketin yönü: Şantung Ovası’dır; yani açık denizlerdir:

¹³ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 14.

¹⁴ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 32.

¹⁵ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

*“Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim, denize ulaşmama az kaldı”*¹⁶

(Kültigin Abidesi Güney Yüzü)

Açık denizlere ulaşmanın, denizlerle ilerleyen bir topluluk olmanın önemi, yaklaşık 1400 yıl önce bir nasihat formatında vurgulanmaktadır. Nitekim bugün, sadece denizlere kıyıları olduğu için İspanyollar, İngilizler ve hatta Hollandalılar sömürge edinmişken; Almanya gibi bir güç, bir kara ülkesi olmasıyla sebebiyle sömürge edinememiştir. Bu ikbal, üç tarafı denizlerle kaplı bir ülke olarak günümüz Türkiye’sinin, denizlerini daha etkin bir biçimde kullanılmasına dair yönlendirme niteliğindedir. Üstelik bu, dini göndermeleri güçlü bir yönlendirme değildir.

“Bozkır Türklerinin inançları: Tabiat kuvvetlerine inanma, atalar kültü, Göktanrı dini şeklinde idi. Bozkırdaki eski Türklerin dini, Göktanrı dini idi. Tanrı en yüksek varlık olarak itikadın merkezinde yer almıştı. Yaratıcı, tam iktidar sahibi idi... Türk Dini inancı içerisinde ana kült bu idi... Göktanrısına Türk Tanrısı denildiği de olurdu. Hakanlık onun isteğiyle Türklere verilmişti”.¹⁷ Türk milleti, nüfusunda yaşadığı hakanına sadece maddi bağlarla bağlı olmamaktadır. Çünkü, hükümdarlık hakana tek tanrı tarafından verilmiş bir haktır ve bu hakka tabi olmak tek olan tanrıya bağlılığın bir gereğidir. Bilge Kağan, milleti toplama ve bir amaç üzere birleştirme sorumluluğunu Tanrı’dan aldığını şu şekilde anlatır:

*“Tanrı buyurduğu için kendim oturduğumda dört taraftaki milleti düzene soktum ve tertitledim”*¹⁸

(Bilge Kağan Abidesi Kuzey Yüzü)

Abilelerde, dini ifadelerin gölgesinde töre ve geleneğin ontolojik değeri tekrar tekrar vurgulanmaktadır. Örneğin Çin’e karşı başarısızlık ve buna bağlı olarak ülke içindeki huzursuzluklar, küçüğün büyük gibi olmamasına, küçüğün büyüğü takip ve taklit etmekten, onu anlamaktan uzak olmasına bağlanmaktadır. Dahası atasını yok sayan, onun tecrübelerini önemsemeyen yöneticilerin başarısız olacağı belirtilmektedir:

*“...Ondan sonra küçük kardeşi büyük kardeşi gibi kılınmamış olacak, oğlu babası gibi kılınmamış olacak. Bilgisiz kağan oturmuştur, kötü kağan oturmuştur. Buyruğu da bilgisizmiş tabii, kötü imiş tabii”*¹⁹

(Kültigin Abidesi Doğu Yüzü)

¹⁶ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 12.

¹⁷ Abdurrahman Güzel, *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler Etrafında Milli Kültür – Milli Birlik*, KAB. Yayınları, Ankara, 1991, ss. 104-105.

¹⁸ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 34.

¹⁹ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 14-15.

‘Önceyi bilmeyenin sonrası olmaz’ mesajı, önceyi öğrenmemeye eğilimi olan bir toplum olarak Türk toplumunun geçmişini sürekli hatırlaması ve bu tecrübelerden yararlanması nasihat edilmektedir. Abidelerde, yalnızca yöneticilerin yönetici tavrını ortaya koyan ifadeler değil, ayrıca yönetilenlerin genel yaklaşım biçimleri de açıklanmaktadır.

*“Türk halk kitlesi şöyle demiş: İlli millet idim, ilim şimdi hani...Kağanlı millet idim, kağanım hani”*²⁰

(Kültigin Abidesi Doğu Yüzü)

Türk milleti, buradan anlaşılacağı gibi, olumsuzluklar üzerine tepkilerini, olumsuzluğu önlemeye uygun olan bir zamanda değil; olumsuzluk gerçekleşikten sonra vermektedir. Yani karakteristik bir özellik olarak, bugün de gözlenebileceği üzere, tepki vermeyi eylem öncesine değil; eylemin sonucuna saklamaktadır. Bunu kağana olan bağlılıklarıyla ilişkilendirmek mümkündür –ki tarih boyunca Kağan nosyonunu taşıyan tüm liderler benzer bir hürmet ve teslimiyetle benimsenegelmişlerdir.

Türk milleti, dünyanın çeşitli coğrafyalarında yüzyıllarca yaşayan devletler kurmuş ve bulunduğu her noktada, çevresini biçimlendiren ana unsurlardan olmuştur. Neredeyse tüm Türk devletleri dışsal değil; içsel etmenlerle yıkılma sürecine girmiş veya yıkılmışlardır. Özellikle yönetimde yaşanan ikilikler, tecrübesizlikler, taht kavgaları, iç isyanlar ve entrikalar gibi durumlar, Türk devletlerinin gücünü kaybedip yok olmasında etkili olmuşlardır. Türk devletleri, görünen bir dış düşmandan çok içteki ayrışmalardan zarar görmüştür. Orhun abidelerinde, Türk milletin bu yönüne vurgu yapılmaktadır:

*“Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini kim bozabilecekti? Türk milleti, vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan bilgili kağanınla, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hale soktun”*²¹

(Kültigin Abidesi Doğu Yüzü)

Kolay kazanılan değerler, kolay kaybedilmeye daha müsaittir. Bundan ötürü, bir milletin kendisini var eden değerleri nasıl ve hangi zorluklardan geçerek elde ettiğini, kendisine bu değerlerin hangi aşamalardan gerçek geldiğini bilmesi gerekmektedir. Orhun abidelerinde, Türk milletin nereden nereye geldiği özellikle vurgulanmaktadır:

“Varlıklı, zengin millet üzerine oturmadım. İçte açsız, dışta elbisesiz; düşkün, perişan milletin üzerine oturdum... milletin adı sanı yok olmasın diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım.

²⁰ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 24.

²¹ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 26.

Küçük kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile öle yite kazandım...

Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım”²²

(Kültigin Abidesi Doğu Yüzü)

Başka bir yerde şöyle denmektedir:

“Ben küçük kardeşimle beraber böyle başa geçip kazanmasam Türk milleti ölecekti, yok olacaktı. Türk beyleri, milleti, böyle düşünün, böyle bilin”²³

(Bilge Kağan Abidesi Doğu Yüzü)

Böyle bir uyarının yapılması ise, bu uyarıyı yapmaya gerek duyuracak bir toplumun varlığıyla paralellik göstermektedir. Nitekim Orhun abidelerine göre, Türk milleti salt içinde yaşadığı anı temel alan ve öncesi ile sonrası arasında ilişkilendirme yapmakta zorlanan bir zihinsel işleyişe sahiptir:

“Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Acıksan tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Her orda mahvoldun, yok edildin”²⁴

(Bilge Kağan Abidesi Kuzey Yüzü)

Burada ayrıca, Türk milletinin hürriyetinin Kağan’a bağlılıkla kaim ve daim olabileceği ima edilmektedir. Bağlılığını askıya alan ve merkezden kopan bir Türk’ün, başka biri olmaya çalıştığında benliğini koruyamayacağı ve olmaya çalıştığı topluluk içinde kimlik özelliklerini yitireceği vaaz edilmektedir. Ticari ilişkilerde dahi, Türklerin önce kendi içinde bütüncül bir ortaklık kurması ve bu koşulla dışarıya açılması gerektiği belirtilmektedir.

“Ötüken yerinde oturursan kervan, kafile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur”²⁵

(Kültigin Abidesi Güney Yüzü)

Sonuç olarak, abidelerde edilen tavsiye ve şikayetler belirli tarihsel tecrübelerle dayanmaktadır. Bu tecrübelerin okunması, üzerinde düşünülmesi, çıkarımlara varılması, günümüz Türkiye’sinin bugününün, bugüne nasıl gelindiğinin ve olaylar / koşullar karşısında nasıl kültürel tepkiler verdiğinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Orhun abideleri, bu anlamda Türk toplumunun sosyal haritasının tespiti için bir önsöz niteliğindedir.

²² Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 27.

²³ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 29.

²⁴ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 33.

²⁵ Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

‘Kültürel Bellek’in işlevselleşmesi, kültürlerin dağınık değerlerini biraraya toplayarak; birer kimlik unsuru olarak var olmasını sağlamaya yöneliktir. Orhun abideleri, Türk kültürü için ilk ve en önemli kaynaklardan biridir. Bu abidelerin hatırlanması, içinde bulunduğumuz yüzyılda *kendini tanımlamakta* açmazlara düşenilen Türk toplumuna değerli seçenekler sunmaktadır. Ayrıca bu ve buna benzer tarihi anıtlarda, hitaplarda, fermanlarda, sanat eserlerinde o günün tarihsel verileriyle birlikte bugüne dair atıflar ve tavsiyeler bulunmaktadır.

5.1. Türkiye bağlamında Kültürel Bellek meselesine dair tespitler

- i. Güçlü geçmiş duygusu ve esaslı bir anlatı geleneğine rağmen; Türk milleti kolektif hafızasının izlerini sürebilecek donanımdan uzaktır.
- ii. Kültürel belleği harekete geçirecek *hatırlama mekanları* yetkin bir şekilde kullanılamamaktadır. Bu mekanlara karşı toplumsal bilinç tam olarak oturmamıştır.
- iii. Yaklaşık son on yıldır yapılan müspet girişimlere rağmen, Türkiye’de kültürel bellek çalışmaları, bastırma politikalarına maruz kalabilmektedir.
- iv. Türk kültürel kimliği, hafızasının Avrupalılaşması eğilimleri karşısında kendi geçmişinin işlenmesini sağlayacak hatırlama hukuku düzenlemelerini hayata geçirememektedir.
- v. Kültür soyacağını belirginleştirme noktasında Türk kültürü, *hatırlama çatışmaları* sebebiyle geri kalmaktadır.
- vi. Deneyim ve birikimle şifrelenmiş kodlara sahip olmasına rağmen; Türk toplumu bu kodları açabilecek eğitim ve eğilimden uzak görünmektedir. Kültürel sermayesi zengin olan Türk kültürü, bu sermayeyi bilgileştirecek ve ortaya çıkan görüntüyü resmedebilecek aydın zümresinden yoksundur.
- vii. Maddi kültür, küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin etkileri, kendisini Türkiye’de de göstermektedir. Küresel hafızanın kalıp makinesinden geçmekte olan nesiller kültürel olarak melezleşmektedir.
- viii. Türkiye’de toplumun belleği resmi ideolojinin manipülasyonuna maruz kalabilmektedir.
- ix. Özellikle sıcak bellekte yaşananlara anında ve şiddetle tepki gösteren Türk toplumu, çok çabuk unutmakta ve hatırlatma mekanizmalarını araçlara teslim edebilmektedir.

5.2. Öneriler

- i. *Kültürel Bellek Enstitüleri* kurulmalı ve metodolojik açılımlar yapılmalıdır.
- ii. Bellek mekanları tespit edilmeli ve gerek nesneler gerekse nimetik bellek harekete geçirilmelidir.
- iii. Türk kültürel belleğini bastırmaya yönelik politikalar yasal düzenlemelerle engellenmelidir.
- iv. Kültür ve belleğe dair terminoloji geliştirilmeli ve bu konuda araştırmalar teşvik edilmelidir.
- v. Elde edilen verilen özellikle bilimsel düzlemde tartışmalara açılmalıdır. Üniversitenin ilgili bölümlerinde konuda dersler düzenlemekle kalmayıp; lisans ve yüksek lisans düzeyinde ‘Kültürel Bellek’ bölümü açılmalıdır.
- vi. İlkokuldan başlayarak ‘kültürel bellek’ adına farkındalık ve bilinç kazandırıcı bir müfredat şekillendirilmeli, bellek mekanlarına geziler düzenlenmeli ve en önemlisi, ana dil konusunda çalışmalar yapılmalıdır.
- vii. Kültürel belleğin ortaya koyduğu bilgiler, teknolojik süreçlerle ulusal ve uluslararası düzeyde cd, kitap, broşür, internet sitesi, TV ve Radyo programları, eğitim seminerleri gibi medya yoluyla duyurulmalıdır. Ayrıca bu makalede değinilen “Zaman Yolcusu Türklerin İzinde” gibi belgeseller ve filmler hazırlanmalıdır.

5.3. Sonuç

Temel olarak somut ürünlerinden üzerinden çalışan bellek, günümüzde *göstergeler* olarak tanımlanan ve somut bir aracın ifade ettiği anlamlandırma sürecini takip etmektedir. Çünkü “anamlama; bir nesneyi, bir varlığı, bir kavramı, bir olayı, bunları anlığımızda canlandırabilecek bir göstergeye bağlayan oluşumdur”²⁶. “Göstergelyi, parçası olduğu sisteme yerleştirmek gerekir”²⁷. O göstergenin, tarihsel ve olay ilişkileri içerisindeki koordinatlarının belirlenmesi, belleğin çıkarımlara varması için şarttır. “Kendi bağlamını oluşturma, kendi dışındaki herhangi bir şeyle bütünleşme şansını yitirmiş”²⁸ olan bir gösterge, her ne kadar “belirlediği anlamlar arasında kendi gösterge taşıyıcısına da sahip”²⁹ olsa; belleğin somut, geçerli ve tutarlı bilgiler üretmesine zemin hazırlayamamaktadır.

Biçimsel olarak böyle bir arka plana sahip olması gereken bellek, içeriksel olarak toplumsal hazırbulunuşluk nisbetinde işlevselleşebilmektedir. Bellek, beraberinde tarihsel bir

²⁶ Pierce Guiraud, *Anlambilim*, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1975, s. 15.

²⁷ Suheyla Bayrav, *Dilbilim*, Multilingual, İstanbul, 1998, s. 66.

²⁸ Greil Marcus, *Ruj Lekesi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 114.

²⁹ Charles W. Morris, *Foundation of the Theory of Signs*, University of Chicago Press, Chicago, 1981, s. 59.

hesaplaşmayı da getirdiği için, bu hesaplaşmayı göze alan ya da önemseyen, bu hesaplaşmanın bedellerini de ödemeye hazır toplumsal zemin çok önemlidir. Nitekim özellikle yakın geçmişlerini onur kırıcı bulan bazı toplumlar, geçmişten kurtulmaya dahi çalıştılar.³⁰ Yaşanan olayların son yüzyılda çok kanlı olması ve bunların tanıklarının bir kısmının hala yaşıyor olması belleği uygulanabilir kılsa da; kültürler açısından cazip hale getirmemektedir. Çünkü bu son yüzyılda bellek, *yüceltme* anlamında değil; *hesap sorma* işlevinde diretmektedir. Ayrıca bu hesaplaşma sürecinde bellek, kültürlerin karşı kültürlerine –hatta düşmanlarına dahi görevleri olduğunu hatırlattığından ‘kurulu düzen’i rahatsız etmektedir.

Oysa aktif nesiller, bu hesaplaşmadan zararlı da çıksa; tarihsel özürü dileyerek, yaptığını temize çekme fırsatı bulabilecektir. “Aktif nesiller kendilerine verilen pasif bir biçimde kabullenmekten çok, topluma ve yönetime aktarılabilir katkılarda bulunan nesillerdir”.³¹ Aktif nesillerin belleği, pasif nesillerin bastırma politikasının altında ezilmediği sürece, kendisini ve hatırlattığı bilgiyi kullanılır hale getirebilecektir. Böylece, hem geçmişle yüzleşme hem de geçmiş ihyâ etme açısından, Orhun abideleri gibi birer yaşayan miras niteliğindeki eserlere daha samimi ve daha entelektüel şekilde yaklaşılabilir.

References / Kaynakça

- Assmann, Jan (2002). *Kültürel Bellek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Banarlı, Nihad Sami. (2007). *Edebiyat Sohbetleri*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Bayrav, Suheyla (1998). *Dilbilim*. İstanbul: Multilingual.
- Edmunds, June & Turner, Bryan S. (2002). *Generation, Culture and Society*. Celtic: Buckingham Open University Press.
- Ergin, Muharrem (2003). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Hisar Yayınları.
- Guiraud, Pierce (1975). *Anlambilim*. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Güzel, Abdurrahman (1991). *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler Etrafında Milli Kültür – Milli Birlik*. Ankara: KAB. Yayınları.
- Huyssen, Andreas (1999). *Alacakaranlık Anıları*. İstanbul: Metis Yayınları.

³⁰ William. H. McNeill, *Dünya Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 821.

³¹ June Edmunds ve Bryan S. Turner, *Generation, Culture and Society*, Buckingham Open University Press, Celtic, 2002, s. 16-17.

- Kayalı, Kurtuluş (2002). *Türk Kültür Dünyasından Portreler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marcus, Greil (1999). *Ruj Lekesi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Morris, Charles W. (1981). *Foundation of the Theory of Signs*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sarı, İbrahim (2016). *Peygamberin İzindeki Millet Türkler*. İstanbul: Net Medya.
- Türkdoğan, Orhan (2004). *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- William. H. McNeill (2003). *Dünya Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.